

Підтримка громадянського суспільства в Україні: проблеми і перспективи

Ігор МИКЛАЩУК,
кандидат політичних наук,
старший науковий співробітник
відділу теорії та методології всесвітньої історії
Державної установи
«Інститут всесвітньої історії НАН України»

6

Досліджено інституційну роль міжнародних організацій-донорів у підтримці інститутів громадянського суспільства в Україні. На основі аналізу експертних звітів міжнародних рейтингових організацій та проведення інтерв'ю зі співробітниками громадського сектору з різних регіонів України визначено, що основними проблемами НУО в Україні є їхня фінансова слабкість, неможливість визначити довготривалі пріоритети співпраці, правильно подати заявки на отримання грантів тощо. Сформульовано висновки та практичні рекомендації щодо необхідності податкової оптимізації діяльності НУО в Україні, бюджетної підтримки інституцій громадянського суспільства, сприяння розвитку соціального підприємництва. Інституціям громадянського суспільства рекомендовано розглянути можливості отримання доходів від основної та неосновної діяльності, розширювати цільові аудиторії, залучати до роботи висококваліфікованих фахівців, забезпечити публічне декларування діяльності та прозорості фінансових процесів.

Ключові слова: неурядова організація, міжнародний донор, грант, громадянське суспільство.

Поддержка гражданского общества в Украине: проблемы и перспективы

Ігорь МИКЛАЩУК, кандидат политических наук, старший научный сотрудник отдела теории и методологии всемирной истории Государственного учреждения «Институт всемирной истории НАН Украины»

Исследована институциональная роль международных организаций-доноров в поддержке институтов гражданского общества в Украине. На основе анализа экспертных отчетов международных рейтинговых организаций и проведения интервью с сотрудниками общественного сектора из разных регионов Украины определено, что основными проблемами НПО в Украине являются их финансовая слабость, невозможность определить долговременные приоритеты сотрудничества, правильно подать заявки на получение грантов и т. д.

Сформулированы выводы и практические рекомендации о необходимости налоговой оптимизации деятельности НПО в Украине, бюджетной поддержки институтов гражданского общества, содействия развитию социального предпринимательства. Институтам гражданского общества рекомендуется рассмотреть возможности получения доходов от основной и неосновной деятельности, расширять целевые аудитории, привлекать к работе высококвалифицированных специалистов, обеспечить публичное декларирование деятельности и прозрачности финансовых процессов.

Ключевые слова: неправительственная организация, международный донор, грант, гражданское общество.

Support of the Civil Society in Ukraine: Problems and Prospects

Igor MYKLASCHUK, Ph.D. in Political Science, Senior Scientific Officer of the Department of Theory and Methodology of World History of the State Institution 'Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine'

The institutional role of international donor organizations while supporting the civil society in Ukraine is investigated. Based on the analysis of expert reports provided by the international rating organizations and interviews conducted with employees of the public sector who represent different regions of Ukraine, main problems of the NGOs in Ukraine are stipulated. In particular, they include the NGOs' financial weakness, inability to properly determine the long-term priorities for cooperation and submit grant applications, etc. Conclusions and practical recommendations are focused on the needs for tax optimization of the NGOs' activities in Ukraine, budget support of the civil society institutions, and promotion of social entrepreneurship. Civil society institutions are recommended to consider possibilities of receiving income from their main and additional activities, expanding target audience, involving highly skilled professionals, providing public declaration of their activities and transparency of financial processes.

Keywords: NGO, international donor, grant, civil society.

Розвиток громадянського суспільства в Україні в останнє десятиліття характеризується суперечливими тенденціями. За оцінками міжнародної неурядової організації Freedom House (де характер різних напрямів демокра-

тичного розвитку перехідних країн оцінюється за шкалою від 7 балів – «найгірша», до одного бала – «найкраща»), показники розвитку громадянського суспільства в Україні протягом періоду незалежності поступово поліпшувалися

від 4,75 бала в 1998 році до 3 балів у 2005 році та 2,75 бала у 2006–2011 рр. [8, с. 19].

Однак за чотирирічний період президентства В. Януковича позитивна динаміка змінилася різким погіршенням рейтингів. Те, що в цей період громадянське суспільство зазнавало значних утисків з боку держави, наочно продемонстрували рейтинги впливових міжнародних організацій. Так, за результатами дослідження *Nations in Transit 2014: Eurasia's Rupture with Democracy*, проведеного *Freedom House*, рівень демократії в Україні в 2013 році опустився до позначки 4,93 бала й був гіршим, ніж до «помаранчевої революції» [8, с. 19]. Апогеєм нехтування громадської думки органами державної влади стало непублічне рішення колишніх очільників української влади, й зокрема тодішнього президента Віктора Януковича, відмовитися від підписання Україною на Вільнюському саміті наприкінці листопада 2013 року Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. У відповідь на таке рішення влади в Україні розгорнувся студентський протестний рух, який зазнав відкритого насильства з боку правоохоронних органів, що дедалі більше делегітимізувало владну верхівку в очах суспільства.

Намагаючись придушити протестні рухи репресивними методами, чинна на той час владна верхівка спробувала запровадити в дію диктаторські закони від 16 січня 2014 року, які вводили в українське законодавство поняття «екстремістська діяльність» та «іноземний агент», що істотно обмежувало в правах інституції громадянського суспільства та громадян. Закони приймалися підняттям рук без використання системи «Рада» та без обговорення, а їхні тексти стали доступні тільки після того, як депутати за них проголосували [7]. Усе це врешті призвело до загострення кризи та сплеску небувалого рівня самоорганізації та ініціативності громадян. Взявши активну участь у протестних подіях кінця 2013 – початку 2014 року, українське громадянське суспільство не на словах, а реально не тільки довело прагнення демократизації в усіх сферах суспільного життя, а й продемонструвало навички самоорганізації для досягнення поставленої мети.

Після перемоги демократичних сил організована громадськість, зокрема громадські структури Євромайдану, долучилися до процесу відновлення конституційного ладу в Україні, реформування системи державної влади, подолання корупції та беззаконня, захисту прав і свобод людини й громадянина. Проте ці позитивні процеси та тенденції суспільно-політичного поступу було поставлено під загрозу окупацією Російською Федерацією АР Крим, воєнною агресією на Донбасі.

Відтак громадська активність повною мірою проявилася й під час підтримки української армії в подіях на Сході переважною більшістю громадян України – шляхом надання коштів, збирання гуманітарної допомоги тощо. Нині вкрай важливо переорієнтувати масовий патріотичний громадянський рух та індивідуальний досвід активної участі громадян у житті суспільства на новий якісний рівень для розв'язання стратегічних проблем розвитку українського соціуму. При цьому громадянську активність доцільно було б трансформувати у створення громадських інституцій, що, безперечно, посилює вплив громадянського суспільства на процеси вироблення і прийняття політичних рішень, а отже, дало б громадянам змогу ефективніше втілювати в життя свої плани та прагнення.

Згадані серйозні виклики перед українським громадянським суспільством актуалізували важливість посилення політики сприяння розвитку НУО в Україні міжнародними донорами (Світовим банком, Радою Європи, Європейською комісією, Міжнародним фондом «Відродження», Мережею громадянської дії в Україні (*UCAN*), Фондом сприяння демократії, Агентством США з міжнародного розвитку (*USAID*)). Надаючи гранти, міжнародні організації сприяють системному залученню інститутів громадянського суспільства до активної участі в модернізації усіх сфер життя суспільства.

Аналізуючи особливості становлення НУО в Україні, слід звернути увагу, що найпотужніші недержавні організації – це такі, що мали вагому й багаторічну підтримку

міжнародних фондів і міжнародних партнерів. Тому неабиякої актуальності набуває дослідження ролі міжнародних донорів, котрі надають фінансову підтримку громадським організаціям в Україні, у становленні та розвитку громадянського суспільства.

У цій статті аналізуються експертні звіти міжнародних рейтингових організацій, зокрема Агентства США з міжнародного розвитку (*USAID*), в межах дослідження «Індекс сталості неурядових організацій» (*CSOSI*) за останні кілька років, що визначає прогрес розвитку громадянського суспільства в Центральній та Східній Європі. Автором також проведено 14 інтерв'ю зі співробітниками НУО, які працюють у різних регіонах України й мають підтримку міжнародних донорських організацій чи планують звертатися по неї.

Основною проблемою НУО в Україні є їхня фінансова слабкість. На наше запитання, чи отримують НУО доходи від основної діяльності, більшість опитаних відповіли, що їхня діяльність не спрямована на отримання коштів. До прибутків від основної діяльності належать прибутки від продажу товарів, робіт або послуг, що пропагують ідеї або принципи, для захисту яких створена громадська організація або які тісно пов'язані з її статутною метою (завданнями) (пункт 157.15 Податкового кодексу) [1]. Типовими прикладами є продаж сувенірів (футболки, запальнички, календарі тощо) із символікою або гаслами організації, благодійні гастрольні заходи (концерти, виставки тощо) та благодійні розіграші (у межах одного приміщення), друковані видання тощо.

Як відомо, Закон України «Про громадські об'єднання» (пункт 2 ст. 21) дозволяє громадським об'єднанням проводити господарську діяльність для досягнення своїх статутних цілей [2]. З 1 січня 2013 року вони можуть обирати спрощені системи оподаткування, а юридичні та приватні особи, які здійснюють пожертвування в НУО, мають право на податкові пільги. Однак ані юридичні, ані фізичні особи не використовують ці можливості на практиці через суперечливість норм, а також обтяжливі процедури звітування.

Опитані представники НУО в інтерв'ю наголошують, що грантова допомога їм потрібна насамперед для утримання організації і розв'язання проблем із проїздом людей на заходи, розміщенням публікацій тощо. Це є свідченням фінансової слабкості організацій, які потребують базового фінансування для покриття витрат на їхнє утримання або для розширення спектра їхньої діяльності. Переважна більшість опитаних організацій працює над невеликою кількістю проектів: одним або двома. Сума залучених грантів у різних організаціях істотно різниться й становить від 10 до 500 тисяч гривень. Опитані НУО досить високо оцінюють різні аспекти фінансування, що його надають грантодавці. Найлегше, на їхню думку, працювати з Міжнародним фондом «Відродження» та Агентством США з міжнародного розвитку (*USAID*).

Однак, незважаючи на значну підтримку міжнародних організацій, українські неурядові організації стикаються зі значними перепонами в її ефективному використанні. Проблема має системний характер. Адже для того, щоб узяти участь у конкурсі міжнародних проектів, громадським організаціям потрібні певні експертні знання, для здобуття яких доводиться залучати кваліфіковані кадри. Тому організація, що має намір розвиватися, потребує базового фінансування для покриття витрат на діяльність власне самої організації.

Відтак складність вимог щодо участі в конкурсах з отримання грантів продовжує залишатися перешкодою для багатьох НУО. Досить жорсткими є критерії для здобуття права на отримання гранту. Основні з них: НУО має бути українським аналітичним центром, професійним об'єднанням або іншою організацією, створеною відповідно до всіх чинних норм цивільного та податкового законодавства; вона повинна бути визнаною відповідними українськими органами влади та мати добру репутацію; заявники мають продемонструвати успішний досвід минулої діяльності в реалізації програм розвитку, пов'язаних із пріоритетними сферами діяльності донора, спроможність здійснювати раціональний фінансо-

вий, адміністративний та технічний менеджмент, а в разі отримання гранту здійснювати фінансову звітність тощо.

Для запобігання нецільовому використанню коштів та корупції в громадському секторі міжнародні донори посилюють вимоги до НУО й віддають перевагу співробітництву з потужними організаціями та тими, з якими вже працювали. З одного боку, це захищає міжнародних донорів від того, що кошти реалізовуватимуться не за призначенням, а з другого – не кожна українська НУО, навіть сповнена добрих намірів, відповідає прискіпливим критеріям донорів. Відтак, підготовка грантових заявок і відповідність згаданим критеріям – поза можливостями малих та новостворених НУО.

Розуміючи потребу організаційного підсилення НУО, донорські структури останніми роками більше уваги приділяють внутрішньому менеджменту організацій. Вони вимагають від НУО, які прагнуть отримати інституційну підтримку, описання політики й процедур внутрішнього менеджменту. Ті, які пройшли організаційний аудит, тепер краще розуміють необхідність і переваги внутрішніх правил управління [4]. Зокрема, у 2013 році ПРООН започаткувала в Україні новий проект «Демократизація і права людини в Україні», спрямований на підтримку тих НУО, які допомагають іншим НУО нарощувати потенціал завдяки програмі надання грантів [6].

Як впливає з Індексу сталості розвитку організацій громадянського суспільства України у 2013 році, іноземні донори тепер зосередилися на конкретних проблемах і потребують спеціалізованої експертизи, яку більшість НУО не можуть запропонувати. Як приклад – проект USAID («Справедливе правосуддя»), що запрошує українські неприбуткові організації подати заявку на участь у конкурсному відборі для впровадження багатосторонньої програми, спрямованої на залучення громадянського суспільства та української громадськості до процесу судової реформи в Україні. Передбачається, що гранти визначать обсягом до 250 000 гривень на діяльність у межах грантової програми протягом двох років (має бути завершена до 30 червня 2016 р.) [5].

Діяльність громадських організацій передбачає залучення волонтерів, але системна та змістовна робота не може вестися без постійного штату працівників. Переважна більшість із опитаних НУО в офіційному анкетуванні заявила, що у них на ставці – одна-дві людини або взагалі немає жодної. Тому більшість людей працюють на громадських засадах. Утім, у приватних розмовах опитувані представники організації стверджують, що їхні працівники отримують зарплатню неофіційно. Це є свідченням фінансової слабкості багатьох НУО, які не мають змоги чи не бажають прозоро розпоряджатися коштами та витратитися на сплату податків. Такі дані свідчать про існування не лише системних проблем, що стосуються прозорості фінансування, а й труднощів для кадрів, які не отримують офіційного стажу. Переважна більшість організацій не має в своєму штаті бухгалтера, а підготовкою фінансової документації здебільшого займається бухгалтер, залучений за договором чи на неофіційних засадах. У багатьох НУО немає відкритого конкурсу вакансій, а пошук персоналу (зокрема й волонтерів) ведеться переважно через знайомих. Як наслідок, їхній фаховий рівень не завжди відповідає вимогам.

Якщо поглянути на показник участі громадян у НУО, то він не є значним. Більшість організацій стверджує, що в них налічується до 10 волонтерів. Низька участь волонтерів у діяльності громадських організацій засвідчує, що НУО часто виникають не як відповідь на суспільний інтерес, що сприяло б залученню більшої кількості членів, а, навпаки, формуються згори під проект чи навіть конкретний грант.

Як свідчать результати опитування, НУО дедалі більше використовують телебачення й соціальні мережі для висвітлення своєї діяльності. Багато НУО транслюють свої заходи на YouTube та Facebook, проводять інтерактивні обговорення. Новим напрямом фінансування НУО 2013 року стало залучення ними значних коштів від громадян через

соціальну мережу Facebook, краудфандингові платформи, такі, як Українська біржа благодійності, Спільнокошт, скриньки для пожертвувань та кампанії через SMS. Прямим свідченням цього є розвиток Української біржі благодійності та віртуальної ініціативи «Таблеточки», яка, за інформацією Українського форуму благодійників, у 2013 році зібрала понад два мільйони гривень [3].

Дослідження засвідчило високий фаховий рівень володіння іноземними мовами та інформаційно-комунікаційними технологіями. В більшості організацій усі або майже всі співробітники володіють англійською. До того ж в організаціях є люди, які, окрім англійської, володіють іншими європейськими мовами: французькою, німецькою, італійською, іспанською, польською тощо.

Про відкриті гранти НУО здебільшого дізнаються з інтернет-сторінок інших неурядових організацій та рекомендацій одержувачів грантів. Найпопулярнішими порталами, на яких можна почерпнути інформацію про відкриті гранти, є Ресурсний центр Гурт (<http://www.gurt.org.ua>), Міжнародний центр «Відродження» (<http://www.irf.ua>), Громадський простір (<http://civicua.org>), Посольство США (<http://ukrainian.ukraine.usembassy.gov>). Серед найпопулярніших організацій, що роз'яснюють те, як отримати гранти, – ГО «Опора».

На запитання, чи ускладнює вашу діяльність держава, переважна більшість всеукраїнських НУО відповіла, що нині не ускладнює. При цьому нічим і не допомагає. Водночас регіональні НУО стверджують, що отримують допомогу від місцевої влади. На основі цих відповідей можна припустити, що держава мало приділяє уваги питанням розвитку інституцій громадянського суспільства, а підтримка, яку отримують регіональні НУО, найпевніше, є наслідком особистих знайомств.

Щодо питання, які зміни слід внести до законодавства України, щоб спростити діяльність НУО, переважна більшість опитаних вказує на необхідність: зміни податкового законодавства на сприятливіше для благодійників; вдосконалення законодавчих норм щодо роботи з благодійними скриньками, а також стосовно ведення господарської діяльності НУО; запровадження відсоткової філантропії; впорядкування волонтерської роботи.

Висновки

Підтримка міжнародними організаціями інститутів громадянського суспільства в Україні дає змогу, по-перше, в умовах економічної кризи звільнити державу від реалізації надмірно обтяжливих для неї соціальних завдань; по-друге, підвищити якість політичних і публічно-правових рішень завдяки повнішому врахуванню потреб населення, альтернатив і можливих наслідків рішень; по-третє, забезпечити перетворення громадського сектору на альтернативу та конкурента владного сектору в соціальній і політичній сферах.

Основним бар'єром, що заважає НУО налагоджувати тривале партнерство з міжнародними донорами, є неможливість визначити довготривалі пріоритети співпраці, правильно подати заявки на отримання грантів тощо.

Згідно з результатами проведеного дослідження актуальними є такі рекомендації.

Органам державної влади:

- розглянути зменшення податкового навантаження на офіційно працевлаштованих працівників;
- сприяти розвитку соціального підприємництва;
- запровадити на рівні середньої та вищої школи навчальні курси «Основи громадянського суспільства»;
- розширити сферу застосування конкурсних процедур фінансової підтримки інститутів громадянського суспільства за рахунок бюджетних коштів;
- створити Національний фонд розвитку громадянського суспільства, зокрема для надання фінансової підтримки інститутам громадянського суспільства;
- визнати потребу в діяльності НУО як ефективному засобі розширення потенціалу здійснення державної політики.

Інституціям громадянського суспільства:
 – довести свою професійність: розробляти аналітичні матеріали такого рівня й надавати такі послуги, які відповідали б критеріям грантодавців;
 – розглянути можливості отримання доходів від основної та неосновної діяльності;

– розширювати цільові аудиторії для НУО;
 – намагатися залучати до роботи висококваліфікованих фахівців;
 – забезпечити публічне декларування діяльності та прозорість фінансових процесів НУО.

Додаток 1

Методика дослідження

Під час дослідження було проведено інтерв'ю з представниками 14 НУО з різних регіонів України. Організації обиралися випадково з-поміж найактивніших в інформаційному полі НУО, які використовують у своїй роботі грантову підтримку.

Додаток 2

Список респондентів /учасників дослідження

1. Євгеній Білоножко, Медіа-фондація «Україна-Польща», м. Київ.

2. Олена Прокопчук, Благодійна організація «Українське Фулбрайтівське коло», м. Київ.

3. Тетяна Бойко, ГО «Міжнародний інститут гуманітарних технологій», м. Чернівці.

4. Марія Адамчук, БФ «СТО-ПРАК», м. Луцьк.

5. Тетяна Сидорук, ВОГО «Фонд місцевого розвитку», м. Луцьк.

6. Наталя Ділай, Громадська організація «Борець», м. Львів.

7. Катерина Соболева-Зоркіна, Всеукраїнська благодійна організація «Асоціація благодійників України», м. Київ.

8. Сергій Дунець, ГО «Європейська співпраця», м. Київ.

9. Лілія Дмитренко, ГО «Центр розвитку дитини і сім'ї «РОДІС», м. Комсомольськ.

10. Ярослава Осміловська, ГО «Наш дім – Сокальщина», м. Львів.

11. Ольга Шустік, ГО «Місто мого серця», м. Рівне.

12. Марія Мацук, Тернопільська обласна асоціація жінок, м. Тернопіль.

13. Олена Курганова, ГО «Світло любові», м. Вінниця.

14. Юлія Грига, ГО «Філософія серця», м. Вінниця.

Додаток 3

Анкета

Назва вашої організації _____

Ваше ім'я, посада _____

Ваші контакти (тел., e-mail) _____

Інформація про організацію

1. Скільки у вашій організації співробітників, які працюють на повну ставку і на неповну ставку? _____

2. Яка у ваших співробітників освіта? _____

3. Скільки у вашій організації позаштатних співробітників працевлаштовано на основі тимчасових контрактів? _____

4. Скільки у вашій організації співробітників (прихильників) працює на громадських засадах без заробітної платні? _____

5. Скільки ваших співробітників знає англійську мову настільки добре, щоб використовувати її у професійних цілях? _____

6. Скільки ваших співробітників досить добре володіє іншими іноземними мовами (наприклад, французькою, німецькою, іншими мовами), щоб працювати з грантодавцями з інших держав? _____

7. Хто у вашій організації займається підготовкою фінансової документації? _____

Співпраця з грантодавцями

8. Звідки ви дізнаєтеся про відкриті гранти? _____

9. Скільки проектів на отримання грантової підтримки від нижче перелічених грантодавців ваша організація подавала за останні 2 роки? Якщо ви отримували допомогу від таких грантодавців, оцініть, будь ласка, різні аспекти фінансування, що вони його надають, за шкалою від 1 (дуже погано) до 5 (відмінно)

Грантодавці	Кількість поданих проектів	Інформація про можливості отримання грантів	Легкість процедури подання проектів	Відповідність пріоритетам вашої організації	Вимоги до запровадження проекту
Світовий банк					
Рада Європи					
Європейська комісія					
МФ «Відродження»					
UCAN					
Фонд сприяння демократії					
USAID					
Інші організації. Які саме?					

10. На яку суму ваша організація отримала грантів протягом останніх 2 років? _____
11. Скільки співробітників у середньому залучено до підготовки заявок для отримання грантів? _____
12. Хто у вашій організації займається підготовкою звітної документації по реалізованих проектах? _____
13. Як ви вважаєте, чи має ваша організація потенціал для залучення більшої кількості грантів? _____
14. Чи отримує ваша НУО доходи від основної діяльності? _____
15. Які обмеження ви бачите, що заважають залученню більшої кількості грантів? _____
16. Чи плануєте ви вдатися до фінансової допомоги грантодавців, з якими ви ще не працювали? _____
17. Для розв'язання яких проблем вам потрібна грантова допомога? _____

Взаємодія з державою

18. Чи отримує ваша громадська організація допомогу від держави? Яку саме? _____
19. Чи ускладнює держава діяльність вашої громадської організації? Як саме? _____
20. Які зміни слід внести до законодавства України, щоб покращити діяльність НУО? _____

Список використаних джерел

1. Податковий кодекс України: Закон України № 2755-VI від 2 грудня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page18>

2. Про громадські об'єднання: Закон України № 4572-VI від 22 березня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4572-17/page>

3. Гулевська-Черниш А. Благодійницький сектор набирає обертів / А. Гулевська-Черниш. – 6 грудня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/socium/blagodiynickiy-sektor-nabiraye-obertiv-_.html

4. Індекс сталості розвитку організацій громадянського суспільства України в 2013 р. / USAID від американського народу. – Червень 2014 р. – 8 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ccc-tck.org.ua/storage/books/2013_ukraine_ukr.pdf

5. Посилення ролі громадських організацій у здійсненні моніторингу стану судової реформи та у її підтримці: Річна грантова програма № 01-FAIR-11-2013 / USAID від американського народу. – Дата публікації: 20 листопада 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fair.org.ua//content/tender/APS_19_Nov_2013_UKR_Final.pdf

6. Проект «Демократизація і права людини в Україні» / ПРООН в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/operations/projects/democratic_governance/project_sample11211/

7. Хоменко С. «Ручні» закони: путч чи запорука благополуччя? / С. Хоменко // BBC Україна. – 16 січня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/politics/2014/01/140116_parliament_thursday_sx.shtml

8. Nations in Transit 2014: Eurasia's Rupture with Democracy / [Habdank-Kolaczowska S., Csaky Z., Roylance T., Puddington A.] / Freedom House. – 24 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/NIT2014%20booklet_WEBSITE.pdf

Law of Ukraine No. 2755-VI, 2 December 2010]. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page18>

2. *Pro gromadski obiednannia: Zakon Ukrainy No. 4572-VI vid 22 bereznia 2012 roku* [On Public Associations: Law of Ukraine No. 4572-VI, 22 March 2012]. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4572-17/page>

3. **Gulevska-Chernysh A.** (2013) 'Blahodiinyskyi sektor nabyraie obertiv' [Charitable sector is gathering steam], 6 December 2013. Available at: http://gazeta.dt.ua/socium/blagodiynickiy-sektor-nabiraye-obertiv-_.html

4. USAID vid amerykanskooho narodu, *Indeks stalosti rozvytku orhanizatsii gromadianskoho suspilstva Ukrainy v 2013 rotsi* [USAID: From The American People, Ukraine's Civil Society Organization Sustainability Index in 2013], June 2014. Available at: http://ccc-tck.org.ua/storage/books/2013_ukraine_ukr.pdf

5. USAID vid amerykanskooho narodu, *Posylennia roli gromadskykh orhanizatsii u zdiisnenni monitorynhu stanu sudovoi reformy ta u yii pidtrymtsi: Richna grantova prohrama No. 01-FAIR-11-2013* [USAID: From The American People, Strengthening the role of civil society organizations as advocates for and monitors of judicial reform: Annual Programme Statement No. 01-FAIR-11-2013], Publication date: 20 November 2013. Available at: http://www.fair.org.ua//content/tender/APS_19_Nov_2013_UKR_Final.pdf

6. UNDP in Ukraine, *Proekt 'Demokratyzatsiia i prava liudyny v Ukraini'* [Project 'Democratization and Human Rights in Ukraine']. Available at: http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/operations/projects/democratic_governance/project_sample11211/

7. **Khomenko S.** (2014) 'Ruchni' zakony: putch chy zaporuka blahopoluchchia? ['Manual' laws: A coup d'etat or guarantee of prosperity?], *BBC Ukraine*, 16 January 2014. Available at: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/politics/2014/01/140116_parliament_thursday_sx.shtml

8. **Habdank-Kolaczowska S., Csaky Z., Roylance T. and Puddington A.** (2014) *Nations in Transit 2014: Eurasia's Rupture with Democracy*, Freedom House. Available at: http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/NIT2014%20booklet_WEBSITE.pdf

References

1. *Podatkovi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy No. 2755-VI vid 2 grudnia 2010 roku* [Tax Code of Ukraine: